

The Mourners' Kaddish: Hasidic Remonstrations

ש"י עגנון, י"ח אב תרמ"ז 1887 – י"א אדר א' תש"ל 1970

הארץ, ט' תשרי תש"ח, 23.9.1947, עמ' 5

פתיחה לקדיש

אחר מטתם של הרוגי ארץ ישראל

מלך בשר ודם שיוצא למלחמה על אויביו מוציא חיילותיו להרוג וליהרג. ספק אוהב את חיילותיו ספק אינו אוהב את חיילותיו, ספק הם חשובים בעיניו ספק אינם חשובים בעיניו. ואפילו חשובים בעיניו חשובים הם כמתים, שכל היוצא למלחמה מלאך המות כרוך בעקיבו ומתלווה לו להרגו. פגע בו חץ או סייף או חרב או שאר מיני כלי משחית ונהרג מעמידן אחר במקומו, ואין המלך מרגיש בחסרונו, שאומות העולם מרובים וגייסות שלהם מרובים. נהרג אחד מהם יש לו למלך הרבה כנגדו.

אבל מלכנו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא מלך חפץ בחיים, אוהב שלום ורודף שלום ואוהב את ישראל עמו ובחר בנו מכל העמים, לא מפני שאנו מרובים חשק ה' בנו, כי אנו המעט מכל העמים. ומתוך אהבתו שאוהב אותנו ואנו מעטים, כל אחד ואחד מעמנו חשוב לפניו כלגיון שלם, לפי שאין לו הרבה להעמיד במקומו. נפקד חס ושלום אחד מ ישראל באה פחת בלגיונותיו של המלך ובאה תשות כח כביכול במלכותו יתברך, שהרי מלכותו חסרה לגיון אחד מלגיונותיו ונתמעטה חס ושלום גדולתו יתברך.

לפיכך מתפללין אנו ואומרים אחר כל מת מ ישראל יתגדל ויתקדש שְׁמֵהּ רַבָּא. יגדל כח השם ולא יביא תשות כח לפניו יתברך, ויתקדש בעולמות שברא כרצונו, ולא נפחד על עצמנו, אלא מהדר גאון קדושתו יתעלה. וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ, שתתגלה ותראה מלכותו בשלימות ולא יתמעט ממנה חס ושלום. בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל במהרה ובזמן קרוב, שאם מלכותו גלויה בעולם שלום בעולם וברכה בעולם ושירה בעולם ותושבחות הרבה בעולם ונחמה גדולה בעולם ו ישראל קדושים אהובים בעולם וגדולתו גדלה והולכת ומתרבה ואינה מתמעטת לעולם.

אם כך אנו מתפללים ואומרים אחר כל אדם שמת, קל וחומר על אחינו ואחיותינו הנאהבים והנעימים בני ציון היקרים הרוגי ארץ ישראל שנשפך דמם על כבוד שמו יתברך ועל עמו ועל ארצו ועל נחלתו. ולא זו בלבד, אלא כל הדר בארץ ישראל הוא מלגיונו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהפקידו המלך שומר בפלטרין שלו. נהרג אחד מהלגיון שלו אין לו כביכול אחרים להעמיד במקומו.

לפיכך אחינו כל בית ישראל, כל המתאבלים באבל הזה, נכוון את ליבנו לאבינו שבשמים מלך ישראל וגואלו ונתפלל עלינו ועליו כביכול, יתגדל ויתקדש שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעֵלְמָא דִּי בְּרָא כְרֵעוּתָהּ וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ וְיַצְמַח פּוֹרְקָנָה וְיִקְרַב מְשִׁיחָהּ. וכן כל הפרשה כולה. ונזכה ונחיה ונראה עין בעין, עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל. אָמֵן.

S.Y. Agnon, *Introduction to Kaddish*

When a king of flesh and blood goes forth to war against his enemies, he leads out his soldiers to slay and to be slain. It is hard to say, does he love his soldiers, doesn't he love his soldiers, do they matter to him, don't they matter to him. But even if they do matter to him, they are as good as dead, for the Angel of Death is close upon the heels of everyone who goes off to war, and accompanies him only to slay him. When the soldier is hit by arrow or sword or saber or any of the other kinds of destructive weapons, and slain, they put another man in his place, and the king hardly knows that someone is missing – for the population of the nations of the world is big and their troops are many. If one man is slain, the king has many others to make up for him. But our king, the King of kings of kings, the Holy One, blessed be He, is a king who delights in life, who loves peace and pursues peace, and loves His people Israel, and He chose us from among all the nations: not because we are a numerous folk did He set His love upon us, for we are the fewest of all people. But because of the love He loves us with and we are so few, each and every one of us matters as much before Him as a whole legion, for He hasn't many to put in our place. When from Israel one is missing, God forbid, a minimising takes place in the King's legions, and in His kingdom, blessed be He, there is a decline of strength, as it were, for His kingdom now lacks one of its legions and His grandeur, blessed be He, has been diminished, God forbid. That is why for each dead person in Israel we recite the prayer "magnified and sanctified be His Great Name." Magnified be the power of the Name so that before Him, blessed be He, there be no decline of strength: and sanctified be He in all the worlds which He created according to His will, and not for ourselves let us have fear but for the superlative splendor of His exalted holiness. May He establish His sovereignty so that His kingdom be perfectly revealed and visible, and may it suffer no diminishing, God forbid. In our lifetime and in your days and in the lifetime of the whole house of Israel speedily and soon – for if His sovereignty is manifest in the world, there is peace in the world and blessing in the world and song in the world and a multitude of praises in the world and great consolation in the world, and the holy ones, Israel, are beloved in the world, and His grandeur continues to grow and increase and never diminishes. If this is what we recite in prayer over any who die, how much the more over our beloved and sweet brothers and sisters, the dear children of Zion, those killed in the Land of Israel, whose blood was shed for the glory of His blessed Name and for His people and His land and His heritage. And what is more, everyone who dwells in the land of Israel belongs to the legion of the King of kings of kings, the Holy One, blessed be He, whom the King appointed watchman of His palace. When one of His legions is slain, He has no others as it were to put in his place. Therefore, brethren of the whole house of Israel, all you who mourn in this mourning, let us fix our hearts on our Father in heaven, Israel's king and redeemer, and let us pray for ourselves and for Him too, as it were: Magnified and sanctified be His Great Name in the world which He created as He willed. May He establish His kingdom, may He make His deliverance to sprout forth, may He bring nigh His messiah, and so to the end of the whole prayer. May we be found worthy still to be in life when with our own eyes we may behold Him who makes peace in His high places, in His compassion making peace for us and for all Israel. Amen.

translation from Hebrew by Judah Goldin, *The Jewish Expression* (New York: Bantam Books, 1970), 484-485

ר' שמואל משינאווי [Sieniawa], תקמ"ה 1785 – ח' שבט תרל"ג 1873

רמתיים צופים, ווארשא תרמ"א [1881], פרק ב, אות פא

שמעתי מכ"ק מו"ר וכו' מוה' [=מכבוד קדושת מורי ורבי וכולי מורנו הרב] **שמחה בונם מפרשיסחא** [Przysucha; נפטר י"ב אלול תקפ"ז 1827] זי"ע [=זכותו יגן עלינו] [...] ואמר עד"מ [=על דרך משל] למלך שהיה לו מדינה והיו בה כמה כתות. א' [=אחת] שאינם תחת הנהגתו כלל ופטורים מכל מסים ועולים. והם עומדים תחת מחסה מלך אחר שבאו ממדינתו ועליהם לא יתייחס שם המלך כלל. ואינם במספר אנשי מדינתו. הב' [=השנייה] שהם עומדים תחת צלו בכל ענייני מסים ועולים. והמלך יתייחס עמהם שכך וכך נפשות יש לו אשר הוא מולך עליהם.

ואירע שבא רוצח והרג א' [=אחד] ממדינתו. אזי יפרד לב' [=לשתי] מחלקות. שאם הנרצח אינו מאנשי מדינתו א"כ [=אם כן] עבר רק על גזירת המלך שלא לרצוח. ואין לו עדיין משפט מות. אבל אם הנרצח הוא מאנשי מדינתו. א"כ [=אם כן] לבד הגזירה הרי מרד במלכות למעט כבודו. שהרי חסר להמלך א' [=אחד] מאנשי חילו. ולא יוכל להתייחס בסכום הראשון. ושתי רעות עשה ודינו למות.

והנמשל הוא כי אנחנו לו עמו וצאן מרעיתו. ובחר לו י-ה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ [תהילים קלה, ד]. נמצא שמי שגורם למות א' [=אחד] מישראל. ממעט כבודו ית"ו [=יתברך ויתעלה]. שהרי חסר לו א' [=אחד] מסכום עבדיו המשמשין אותו לעבדו. וע"כ [=ועל כן] אומרים אחר פטירת המת יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא כו' לפי שכביכול נתמעט שמו. א"כ [=אם כן] בזה שתתחייבו מיתה בזה יתחלל שם שמים שיהיה חסר ח"ו [=חס ושלום] משמו ודפח"ח [דברי פי חכם חן; קהלת י, יב].

ר' צבי יחזקאל מילכזאהן, קונטרס צפחת השמן

בתוך: ר' אברהם חיים שמחה בונם מיכלזאהן, שמן הטוב, פיעטרקוב תרס"ה [1905], דף סו ע"ד

[...] וכבר אמר הגה"ק הר"ר [שמחה] בונם מפרשיסחא ז"ל [Przysucha; נפטר י"ב אלול תקפ"ז 1827] בהא דאומרים קדיש יתגדל וכו' אחר נפטר, להיות במלך ב"ד [=בשר ודם] אם נחסרו לו איזה אנשי חיל מקורפוס שלם אז אין ניכר החסרון. ורק באם נחסרו למאות ולאלפים אז לוקחים אנשי צבא חדשים למלאות את הקורפוס ולהשלימו. לא כן במרום כ"כ ניכר מיתת ישראל א' [=אחד]. עד שאומרים יתגדל וכו'. היינו שיחזור ויתגדל מלכותו ית"ש [=יתברך שמו]. כי נראה כחסור ח"ו [=חס ושלום] כאמרם ז"ל חביבין ישראל וכו' והבין.

מרטין בובר, אור הגנוז: סיפורי חסידים, ירושלים תש"ז 1946, עמ' 529

הקדיש

שאלו לו לרבי בונם: "מפני מה אומרים אחר כל נפטר קדיש, שבו מתפללים שתגדל מלכות שמים?" השיבו: "מלך בשר ודם העורך מלחמה, אין מרגישים באבדת החיילים אלא כשנספה מחנה שלם. לא כן הוא במרום, כאן ניכרת מיתתו של כל אחד מישראל כל כך, עד שהצבאות של מטה צריכים לשקוד שתגדל שוב מלכות שמים."

ר' לוי יצחק מברדיטשוב, ת"ק 1740 – כ"ה תשרי תשק"ע 1809

א דין תורה מיט גאָט

גוט מאַרגן דיר, רבוננו של עולם!
איד, לוי יצחק בן שרה מבערדיטשעוו
בין צו דיר געקומען מיט א דין תורה
פֿאַר דיין פֿאַלק ישראל

און וואָס האָסטו צו דיין פֿאַלק ישראל?
און וואָס האָסטו אָנגעזעצט אויף דיין פֿאַלק ישראל?
אַז וואָס נאָר אַ זאך, איז "צו אַתּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל",
און וואָס נאָר אַ זאך, איז "אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל",
און ווי נאָר אַ זאך, איז "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

טאַטעניו! כמה אומות בעולם!
בבליים, פרסיים, אדומיים
און די רוסלענדער, וואָס זאָגן?
"אונזער קייזער איז אַ קייזער!"
די דייטשלענדער, וואָס זאָגן זיי?
"אונזער קעניג איז אַ קעניג!"
די ענגלענדער, וואָס זאָגן זיי?
"אונזער מלכות איז אַ מלכות!"
און איד, לוי יצחק בן שרה מבערדיטשעוו זאָג:
"יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא!"

און איד, לוי יצחק בן שרה מבערדיטשעוו, זאָג:
"לא אזוז ממקומי!
כ'ועל זיך פֿון אַרט ניט רירן!
אַן אַ סוף זאָל דאָס זיין!
אַן אַן עק זאָל דאָס נעמען!
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא"

Kaddish of Rabbi Levi Yitzhak of Berdichev

Good morning to You, Lord, Master of the universe, I, Levi Yitzhak, son of Sarah of Berdichev, I come to You with a *Din Torah* from Your people Israel. What do You want of Your people Israel? What have You demanded of Your people Israel? For everywhere I look it says, "Say to the Children of Israel." And every other verse says, "Speak to the Children of Israel." And over and over, "Command the Children of Israel." Father, sweet Father in heaven, How many nations are there in the world? Persians, Babylonians, Edomites. The Russians, what do they say? That their Czar is the only ruler. The Prussians, what do they say? That their Kaiser is supreme. And the English, what do they say? That George the Third is sovereign. And I, Levi Yitzhak, son of Sarah of Berdichev, say, *Yisgadal v'yiskadash shmei raboh* - Magnified and sanctified is Thy Name. And I, Levi Yitzhak, son of Sarah of Berdichev, say, From my stand I will not waver, And from my place I shall not move Until there be an end to all this. *Yisgadal v'yiskadash shmei raboh* - Magnified and sanctified is only Thy Name.

as rendered by Samuel Dresner, *Levi Yitzhak of Berdichev: Portrait of a Hasidic Master* (New York, Hartmore House: 1974), 85

אליהו כי טוב [מוקוטובסקין], תרע"ב 1912 – תשל"ו 1976

כחודו של מחט, ירושלים 1955, עמ' קלח-קלט

אומרים עליו על ר' אלעזר ביאליסטוקר שפעם אחת מצאוהו חבריו רוקד על גג ביתו של רבו בקוצק [Kock; ר' מנחם מענדל מורגנשטרן, תקמ"ז 1787 – כ"ב שבט תרי"ט 1859] ועלה של כרוב חבוש לו בראשו ואזור של תבן אזור במתניו וסנדלי עץ נעולים לרגליו וכך היה רוקד שם שעה מרובה בשמחה ובהתלהבות עצומה, רגליו נישאות באויר וכפיו פרושות לשמים וקולו הולך מסוף העיר ועד סופה – לה' הארץ ומלואה תבל וישגי בה [תהלים כד, א] – אין עוד מלבדו! [דברים ד, לה] – – והיה קולו בוקע שחקים ופולח לבבות עד שכל רואיו באותה שעה וכל שומעי שירתו ניצבו כנד על מקומם וכולם מצטרפים אליו לשיר אתו יחד – לה' הארץ ומלואה ... יצא גם הרבי הזקן מחדרו ועמד והביט בפניו של ר' אלעזר ולא גרע ממנו עין שעה ארוכה. לבסוף קרא לר' אלעזר שעל הגג ואמר: אימתי עת רצון – בשעה שממליכים את הקדוש ברוך הוא בכל העולמות – בוא אלעזר ואברך בן זכר לעת זקנותך! ... לא הפסיק ר' אלעזר את ריקודו וכך השיב דברים לרבו: רבי, ס'פעלט מיר נישט אויס אייער 'ניצמח'! כלומר, אין אני חסר כלום גם בלי ה'יצמח' שלו, הבן שיאמר אחרי קדיש – 'ניצמח פֶּרְקָנָה וְיִקְרַב מְשִׁיחָה'. שיפה רגע אחד בעול מלכות שמים שלמה על הגג הזה, מכל חיי העולם הבא שמזכה הבן לאביו לאחר מותו, שאומר אחריו: יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמָה רַבָּא! מה לו לאלעזר שיכין לו קדיש לאחר זמן, וכבר עתה עומד הוא לפני קונו, הוא ולא בנו, ואומר בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו: יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמָה רַבָּא וכל העם עונים בכל כחם: אָמֵן, יהא שְׁמָה רַבָּא מְבָרַךְ לְעֵלָם...

They say of Elazar Bialystocker that once his friends found him dancing on the roof of the Kotzker Rebbe's home, a cabbage leaf on his head, a straw belt tied around his waist, and wooden sandals on his feet. Thus clad, he danced with joy and fervor for many hours, his feet flying upward, his hands raised to Heaven, his voice clearly heard from one end of the city to the next: "The world and all it contains is God's, its fullness and all who live there. There is none but He!" his voice cleaved through both God's heavens and men's hearts, until all those who saw and heard him stood upright like pillars and joined him in his song: "The world and all it contains is God's..."

The venerable Rebbe left his room and stared into R' Elazar's face and didn't take his eyes off him for quite some time. Finally he called to R' Elazar on the roof and said, "When is a propitious time? When God is crowned in all the worlds. Come, Elazar, and I will bless you with a son in your old age!"

R' Elazar didn't stop dancing and answered his Rebbe: "Rebbe, I lack nothing, not even a son to say Kaddish after me. Far better one minute taking on the heavenly Kingship on this roof than all the life of the next world that the son helps the father merit after his death, by saying for him, 'Yisgadal v'yiskadash Shemeh rabbah!'"

Why should Elazar prepare for himself a Kaddish for later, when now he stands before his Creator, he and not his son, and declares, with all his 248 limbs and 365 sinews: "Yisgadal v'yiskadash Shemeh rabbah – May His great Name grow exalted and sanctified," and the people answering with all their might, "Amen, may His great Name be blessed forever..."

Eliyahu Kitov, *Sharp as a Needle*, trans. Miriam Zakon (Southfield MI: Targum, 2005), 128-129

Levi Cooper, originally from Melbourne, has been teaching at Pardes since 1998. He volunteers as community rabbi in Zur Hadassa. Levi completed his doctorate in Bar-Ilan University's Faculty of Law and then held postdoctoral positions in University of Oxford and Ben-Gurion University of the Negev. In addition to teaching at Pardes, Levi is a Teaching Fellow at Tel Aviv University's Faculty of Law. Levi's research focuses on legal history and interplays between Jewish legal writing and broader legal, intellectual, and cultural contexts. His book, *Relics for the Present* (2 volumes), offers a contemporary commentary on the Talmud. His current project examines Rabbinic responses to past pandemics. For more details see <https://www.pardes.org.il/faculty/levi-cooper>.

THE PARDES INSTITUTE OF JEWISH STUDIES is an open, inclusive, diverse and intellectually challenging Jewish learning community based in Jerusalem with programs worldwide. Pardes cultivates a life-long love of Jewish learning, the Jewish people and Israel. Pardes inspires engagement in Jewish life — as communal and spiritual leaders, educators and active participants. For more information see www.pardes.org.il.